

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
İSLAM TETKİKLERİ MERKEZİ DERGİSİ

JOURNAL OF THE NEAR EAST UNIVERSITY ISLAMIC RESEARCH CENTER

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN.....	5
Fettah AYKAÇ ES-SEYYİD KADIASKER MUSTAFA İZZET EFENDİ'NİN TALEBELERİNDEN OSMANLI'NIN SEYYAH HATTATI MEHMED ŞEFİK BEY	7
Ümit HOROZCU İLAHİYATÇILARA YÖNELİK ALGI ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI.....	27
Murat SÜLÜN EBU MANSÜR EL-MÂTÜRİDÎ'NİN TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN ADLI ESERİNİN TENKİTLİ NEŞİRLERİ	41
Fikret SOYAL MUTEZİLE ÂLİMİ KÂ'BÎ'NİN KELÂMCILIĞI VE TEVHÎD KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	57
Mahsum AYTEPE MU'TEZİLE'NİN ASLAH TEORİSİ VE BASRA MU'TEZİLE'SİNİN ASLAH ANLAYIŞININ TAHLİLİ	85
Ali KARAKAŞ ŞAFİÎ "DİVÂN"ININ HADİS KÜLTÜRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	105
Cahit KARAALP YENİ BİR TEFSİR TARİHİNİN NİTELİĞİNE DAİR BAZI MÜLAHAZA VE ÖNERİLER	137
YAZIM KURALLARI, KISALTMALAR VE SAYFA DÜZENİNDE UYULMASI GEREKEN KURALLAR.....	173

İLAHİYATÇILARA YÖNELİK ALGI ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ GÜVENİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI

Ümit HOROZCU*

Makale Geliş:05.04.2019

Makale Kabul:14.05.2019

ÖZET

Bu makalede İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeği'nin (İYAÖ) geliştirilmesine ve geçerlik-güvenirlilik analizine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Çalışmada ön testlerin dışında iki ana uygulama gerçekleştirilmiştir. 18 yaş üstü 519 yetişkinle yapılan ilk çalışmanın verileri üzerinde yapılan faktör analizi sonucunda 15 maddeli 2 faktörlü bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Bu ölçek yapısı, yine 18 yaş üstü 198 yetişkin üzerinde gerçekleştirilen ikinci çalışmanın verileri ile doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda $X^2 / df = 2.61$, RMSEA= 0.079, NFI = 0.95, NNFI = 0.96, CFI = 0.97, IFI = .97, RMR = 0.078, SRMR = 0.054 ve GFI = 0.89 şeklindeki uyum skorları elde edilmiştir. 15 madde ve 2 faktörlü yapıdaki ölçeğin bütünü için güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) .905, birinci faktör için .862 ve ikinci faktör için .865'tir. İki faktör arasındaki korelasyon (Pearson Correlation) ise .62 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen değerler İYAÖ'nün güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat, İlahiyatçı, Algı, Ölçek, Geçerlik, Güvenirlik

SCALE OF PERCEPTION ABOUT THEOLOGIANS: RELIABILITY AND VALIDITY STUDY

ABSTRACT

In this study Scale of Perception About Theologians's (SPAT) reliability and validity analyses are presented. SPAT has been developed in order to determine the perspectives of people to the theology faculty teachers, students and alumni. Two main applications were carried out in the study except the pretests. The data of the first study on 519 people over the age of 18 were subjected to factor analysis and as a result a 5-item two-dimensional scale structure was obtained. The obtained 15-item and 2-sub-dimensional structure were subjected to confirmatory factor analysis. This second study was performed on 198 adults over 18 years of age. By the confirmatory factor analysis, the following fit scores were obtained: $X^2 / df = 2.61$, RMSEA = 0.079, RMR = 0.054, NFI = 0.95, NNFI = 0.96, CFI = 0.97, IFI = .97, RMR = 0.078, SRMR = 0.054 ve GFI = 0.89. The

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, umit.horozcu@istanbul.edu.tr

reliability coefficients of the scale (Cronbach's Alpha) were .862 for the first sub-dimension, .865 for the second sub-dimension and .905 for the whole scale. And the correlation between the two sub-dimensions (Pearson Correlation) is .62. The values revealed show that the SPAT is a highly reliable and valid scale.

Keywords: Faculty of Theology, Theologians, Perception, Scale, Validity, Reliability

GİRİŞ

Ülkemizde ilahiyat fakültesi öğrenci ve mezunları ile bu fakültelerdeki öğretim elemanları "ilahiyatçı" adıyla anılmaktadır. Esasen tanrıbilim (teoloji) ile uğraşan kimseler de ilahiyatçı olarak isimlendirilmektedir. Fakat hakkında toplumun bakış açısını ölçmeye yarayacak ölçek geliştirdiğimiz zümre elbette ki tanrıbilimciler (teologlar) değil, ilahiyat fakültesi mezun ve mensuplarıdır.

Toplumumuzun görece dindar bir yapıya sahip olduğu ve çok sayıda dini grup ve cemaati bünyesinde barındırdığı göz önünde bulundurulursa, toplumun dini öğrenme ve yaşama noktasında ilahiyatçıların ve dolayısıyla ilahiyat fakültelerinin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle, dindar olarak nitelendirebileceğimiz toplumumuz, dini, geçmişten günümüze gerek cami gerekse okul ortamında bir şekilde ilahiyatçılardan öğrenmektedir.¹

Ülkemizde ilahiyat fakültelerinin açılması, daha Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarına hatta Osmanlı'nın son dönemlerine kadar dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde İstanbul Darülfünûn'u bünyesinde açılıp bir süre eğitim öğretim faaliyetine devam ettikten sonra kapatıldı. ardından ilahiyat fakültesi ancak 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde açılabilirdi.² Ardından 1971'de Erzurum Atatürk

1 Mustafa Uzunpostalcı, "Din Öğretiminde İlahiyat Fakültelerinin Rolü", *Din Öğretiminde Yüksek Öğretim Sempozyumu 21-23 Ekim 1987*, s. 13.

2 Önce 1900 yılında Darülfünûn'da Ulûm-u Âliyye-i Diniyye (Dârülfünûn-u Şahane bünyesinde) daha sonra 1913'te "Ulûm-u Şer'iyye" şubesi (İstanbul Darülfünûn'u bünyesinde) açılmış ise de medreselerde zaten şer'î ilimlerin okutulduğu gerekçesiyle bu şube Darülfünûn bünyesinden kaldırıldı. Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra meclis görüşmelerinde tekrar ele alındıktan sonra Darülfünûn bünyesinde bir ilahiyat fakültesi açılması resmen kabul edildi (21 Nisan 1924). Bu, ulûm-u şeriyye yerine ilahiyat fakültesi isminin de ilk kullanılışıydı. 9 yıl eğitim öğretim faaliyeti sürdürüldükten sonra 1933'te Darülfünûn kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Bu yeni oluşum sürecinde İstanbul Üniversitesi içerisinde ilahiyat fakültesine yer verilmedi ama Edebiyat Fakültesi içerisinde İslamî İlimler Enstitüsü oluşturuldu. Ne var ki bu enstitü de hocaların emekliliği öğrenci bulunmayışı gibi gerekçelerle 1936'da lağvedildi. Detaylı bilgi için bkz. Münir Köktaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tarihi (Dünü Bugünü)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, (özel sayı), ss. 141-184, s. 142. bkz: Halis Ayhan, DİA, C. 22, ss. 70-72.; Ayrıca bkz. Hidayet Aydar, "Darülfünun İlahiyat Fakültesinden İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Darulfunun İlahiyat]*, 1999, 1, ss.297-311.

Üniversitesi bünyesinde İslami İlimler Fakültesinin, 1987'de Şanlıurfa'da Gaziantep Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesinin açılmasıyla başlayan süreçte, yurdun birçok şehrindeki köklü üniversiteler bünyesinde "İlahiyat Fakültesi" ve "İslami İlimler Fakültesi" adlarıyla yüksek din eğitimi veren kurumlar oluşturuldu.³ Öte yandan 1959 yılından itibaren Yüksek İslam Enstitüsü adıyla yüksek din eğitimi veren kurumlar açıldı ise de 1982 yılından itibaren bu kurumlar yerlerini ilahiyat fakültelerine bıraktı.⁴ Yaklaşık olarak son 7 yılda ise ilahiyat fakültelerin sayısında büyük bir artış meydana geldi. Öyle ki YÖK'ün resmi internet sitesindeki kayıtlara göre 2012 yılında 22 olan ilahiyat fakültesi sayısı 2019 yılı itibariyle 91'e ulaştı.

İlahiyat fakültelerinden modern bilimin de ışığında, çağın gerekliliklerini karşılayabilen, doğru ve güvenilir dini bilgiye ulaşma konusunda önemli bir ihtiyacı karşılaması beklendiğinde şüphe yoktur. Dini ilimlere vukufiyet dışında bu fakültelerin mezun ve mensuplarına yönelik beklentiler arasında dine uygun inanç ve tutumları benimsemeleri ve dine uygun bir yaşantı sürdürmeleri bulunmaktadır. İlahiyat eğitimi görmüş ve görmekte olan öğrencilerin ağırlıklı olarak dindar ailelerin dindar çocukları olmalarının⁵ bu beklenti doğrultusunda ortaya çıkan bir tablo olduğu söylenebilir. Öte yandan ilahiyat fakültesi hocalarının ve mezunlarının hatta öğrencilerinin salt dini bilgi üretmekle kalmayıp aldıkları din eğitimine uygun şekilde ideal kişilik özelliklerine sahip olması ve buna uygun davranışlar sergilemesi beklenmektedir.

3 Bkz: Halis Ayhan, DİA, C. 22, ss. 70-72.; ayrıca bkz. Mustafa Öcal, "25. Yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi", *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 9 (9), ss. 3-106.

4 Mevlüt Kaya, "İlahiyat Fakültelerinin İstihdam Alanına Uygun Eleman Yetiştirme Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (16-17 Ekim 2003)*", S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2004, ss. 211-241.

5 Gashi, Kırklareli Üniversitesi öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencileri ile Fen Fakültesi öğrencilerinin dua davranışlarını kıyaslamış, ilahiyatçıların anlamlı şekilde daha yüksek dua yaklaşım ortalamasına sahip olduğunu tespit etmiştir. Bkz. Feim Gashi, "Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 25(2) ss. 1-29, s. 10.; Kaya ve Aydın da üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ilahiyat öğrencilerinin dini inanç ve ahlaki olgunluk düzeylerinin psikoloji ve felsefe bölümü öğrencilerinden yüksek olduğunu tespit etmişlerdir, bkz.: Mevlüt Kaya, Cüneyd Aydın, "Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç İle Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 30, ss. 15-42, s.27.; Turan ve İyibilgin ise Ordu Üniversitesi öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ilahiyat öğrencilerinin güzel sanatlar, tıp ve sosyoloji öğrencilerinden daha yüksek dindarlık düzeyine ve Kur'an'a yönelik daha güçlü tutuma sahip olduklarını tespit etmiştir, bkz. Yahya Turan, Orhan İyibilgin, "Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur'an'a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme)", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2018, 8(2), ss. 409-420, s. 417. Mehmedoğlu, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerin, iyilikseverliğe önem verdiklerini tespit etmiştir. Ali Ulvi Mehmedoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 30(1), ss. 133-167.

İlahiyat fakültesi mezun ve mensuplarına yönelik beklentiler toplumun çeşitli kesimlerinde farklılık arz edebilmektedir. Örneğin, toplumun bir kesimi modern çağa uygun, modern bilimi dikkate alan, öte yandan dini meselelerde en doğru bilgiyi ortaya koyacak özelliklere sahip çağdaş bir ilahiyatçı profilini ön plana çıkarabilirken, toplumun bir başka kesimi klasik İslami ilimlere vukufiyeti derin olan bir ilahiyatçı profilini vurgulayabilmektedir. Kimileri için modernist kimileri için ise gelenekselci anlayışta bir profile sahip olmak ilahiyatçı için en makbul özelliktir. Fakat toplumun hemen her kesiminin ilahiyatçılardan bir taraftan dini anlamda hak ile batılı ayıracak, İslam'ın gerçek emir ve yasakları konusunda bilgili, dini rehberlik ve din hizmetleri verme konusunda yeterli bireyler olmalarını,⁶ bir taraftan da haddizatında dindarlığın gerekliliği olarak görülen dürüstlük, ahlaklılık, kibarlık, hoşgörülülük, fedakarlık, tevazu, yardım severlik gibi kişilik özelliklerine sahip olmasını, topluma yol göstermesini, diğer bilim alanlarına bilgi desteği sunmasını ve toplumun ilerlemesi noktasında görevler almasını beklediğini söylemek yanlış olmaz.⁷ Buna karşılık, toplumun çeşitli kesimlerinde dini bozdukları, insanların zihnini karıştırdıkları, yeterince samimi olmadıkları, dini yaşamadıkları, insanlara dini anlatmak noktasında yeterli olmadıkları vb. eleştirilerin de sıklıkla seslendirildiği inkar edilemez. Bilhassa medyada sık sık boy gösteren "ilahiyatçı hoca" profilinin toplumun birçok kesimince tenkit edildiği aşikardır.

Bu çalışma, toplumumuzu oluşturulan bireylerin ilahiyatçılar konusundaki algıları konusunda sağlıklı bir ölçümleme yapmaya yarayacak bir ölçek geliştirmek üzere yapılmıştır. Gerek dini misyonu gerekse kişisel ve sosyal beklentileri ilahiyatçıların ne kadar karşıladıkları konusunda toplumun algısını ölçebilecek bu araç sayesinde, bir yandan bu fakültelerin mensuplarına bir ayna tutulması, bir taraftan da eğitim ve öğretim planlayıcılarına bu kurumlara ilişkin değerlendirilmelerinde konuya farklı bir perspektiften bakma imkanı sağlamak amaçlanmıştır. Zira alanda ilahiyatçılar konusunda toplumsal algıyı ölçmeye yarayan herhangi bir ölçek henüz geliştirilmemiştir. Bu bakımdan İlahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeği'nin akademik açıdan belirgin bir ihtiyacı gidermesi umulmaktadır.

İLAHIYATÇILARA YÖNELİK ALGI ÖLÇEĞİ (İYAÖ)

Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Ölçeğin geçerliğini belirlemek üzere açılımlı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi; güvenilirliğini belirlemek amacıyla iç tutarlığı göste-

6 Bkz. Nevzat Aşık, "İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı", *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.2., DİB Yayınları, Ankara, 2008, ss. 457-462.

7 Bkz. Osman Zümrüt, "İlahiyat Fakültesi Mezunu (İlahiyatçı) Sorumluluğu", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, 23, ss. 9-22.

ren Cronbach's Alpha yöntem ve tekniklerine başvurulmuştur. Güvenirlik analizi ve açımlayıcı faktör analizi SPSS 21, doğrulayıcı faktör analizi LISREL 9.2 paket programlarıyla yapılmıştır.

Ölçeğin Kullanım Amacı ve Dayandığı Varsayımlar

İYAÖ, ilahiyat fakültesi öğrenci ve mezun ve hocalarının kendilerinden beklenen kişisel, sosyal ve mesleki vasıfları taşıyıp taşımadığı konusunda insanların bakış açılarını belirlemek üzere geliştirilmiştir.

İlahiyat fakülteleri din temelinde oluşturulan ve dini eğitim veren kurumlardır. Kendilerinden beklenen özelliklerin önemli bir kısmına biza-tihi din kaynaklık etmektedir. Öte yandan yukarıda ifade edildiği gibi sa-dece alınan dini eğitim nedeniyle değil, aynı zamanda bu fakültelerin din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni, Kuran kursu öğreticisi, camiler için imam-hatip yetiştiriyor olması sebebiyle bu fakültelerin hoca, öğrenci ve mezunlarının istenen mesleki donanım ve olumlu kişilik özelliklerine sahip olması ve kazanımlarını toplum yararına kullanması beklenmektedir. Bu doğrultuda ölçek; "İlahiyatçı, dini ilimlerde derin bilgiye sahiptir.", "İlahiyatçı, dini konularda güvenilir bir otoritedir.", "İlahiyatçı, insanlara dini bilgi ve birikimini aktarmaya gayret eder.", "İlahiyatçı mütevazı olur.", "İlahiyatçı, başkalarına saygılıdır.", "İlahiyatçı, güvenilir bir kişiliğe sahiptir.", "İlahiyatçı iyi arkadaş ve aile ilişkilerine sahiptir.", "İlahiyatçı, olgun kişiliğe sahiptir.", "İlahiyatçı, topluma örnek kişidir.", "İlahiyatçı, bilgi birikimiyle çeşitli bilim alanlarına katkı sunar.", "İlahiyatçı, ülkenin yönetim mekanizmasında yararlı işler yapar" varsayımları temel teşkil etmektedir.

Süreç ve Nihai Uygulama

İlahiyatçıların ilahiyatçılığın gerektirdiği düşünce, tutum ve davranış-lara sahip olup olmadıkları konusundaki görüşlerin tespitine yönelik bir ölçeğin eksikliğinin hissedilmesiyle girilen çalışmanın her aşaması, ila-hiyat fakültesi bünyesinde yazarın yürütücülüğünü yaptığı psikoloji atöl-yesinden ölçek geliştirme konusunda deneyimli bir grup araştırmacının oluşturduğu çalışma grubunun toplantıları ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar sonunda ortaya çıkan ilk 48 maddelik form, ön test olarak tesa-düfi yöntemle belirlenen 18 yaş üstü 53 kişilik gruba uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar üzerinde yapılan değerlendirme neticesinde her madde-nin amaca en iyi şekilde hizmet ettiği görüldükten sonra bu 48 madde son bir ön test amacıyla 18 yaş üstü 61 kişilik bir gruba uygulanmıştır. Ortaya çıkan verilerin yine tüm maddelerin doğru şekilde anlaşıldığını ve

psikometrik açıdan yüksek değerlere sahip olduğunu göstermesi üzerine birinci nihai uygulamaya geçilmesine karar verilmiştir.

Ölçeğin ilk ana uygulaması, 2018 yılı Aralık ayında gerçekleştirilmiştir. Çok maddeli yapılarda faktör çıkarmak için örneklem büyüklüğünün madde sayısının en az 5-10 katı olması gerektiği kabulü⁸ dikkate alınarak tesadüfi yöntemle belirlenmiş 226'sı erkek, 293'ü kadın olmak üzere 18 yaş üstü 519 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. 197'si ilahiyatçı geri kalanı ilahiyat dışından olan ve eğitim durumları ilkökul mezuniyeti ile lisansüstü mezuniyeti arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 32'dir. Uygulamadan elde edilen verilerle açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizde sosyal bilimlerde sıkça kullanılan Promax eğik döndürme (Kappa =4) yöntemi kullanılmıştır. Neticede, aşağıda teknik detayları verilecek olan 15 maddelik 2 faktörlü yapı elde edilmiştir.

Çalışmadaki ikinci ana uygulama ise doğrulayıcı faktör analizi için gerçekleştirilmiştir. Nihai uygulama da diyeceğimiz bu son çalışmada 15 maddelik nihai form yine 18 yaş üstü 198 yetişkinden oluşan örnekleme uygulanmıştır. Aşağıda da görüleceği üzere doğrulayıcı faktör analizinde ölçeğin 15 maddeli ve iki faktörlü yapısının iyi uyuma sahip olduğu tespit edilmiştir. 8 maddeden oluşan birinci faktörün "Kişisel ve Sosyal Özellikler", 7 maddeden oluşan ikinci faktörün ise "Dini Beklentiler" olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

Derecelendirme Sistemi

Katılımcılara ilahiyatçıları kişisel, sosyal ve mesleki açıdan değerlendiren ifadeler verilmiş, kendilerinden bu ifadelere ne derece katıldıklarını 5'li Likert tipi derecelendirme üzerinden değerlendirilmeleri istenmiştir. Örneğin, "İlahiyatçılar dinimizden hurafeleri temizliyorlar." ifadesine karşılık "Kesinlikle katılmıyorum." (1 Puan), "Katılmıyorum." (2 Puan), "Kısmen katılıyorum" (3 Puan), "Büyük ölçüde katılıyorum." (4 Puan) ve "Tamamen katılıyorum." (5 puan) seçenekleri verilmiştir. 3 maddenin ters, 12 maddenin ise düz olarak hesaplandığı ölçekten alınacak en düşük puan 15 ve en yüksek puan 75'tir. Alınacak 15 puan örneklemin ilahiyatçılardan hiçbir açıdan memnun olmadığına, 75 puan ise onlardan her yönüyle memnun olduğuna işaret etmektedir. "Kişisel ve Sosyal Özellikler" olarak isimlendirilen birinci alt boyuttan alınacak minimum puan 8, maksimum puan 40 iken; "Dini Beklentiler" alt boyutundan alınacak puanlar 7 ile 35 arasında değişmektedir.

8 Şener Büyüköztürk, "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 2002, 32, 480.

BULGULAR

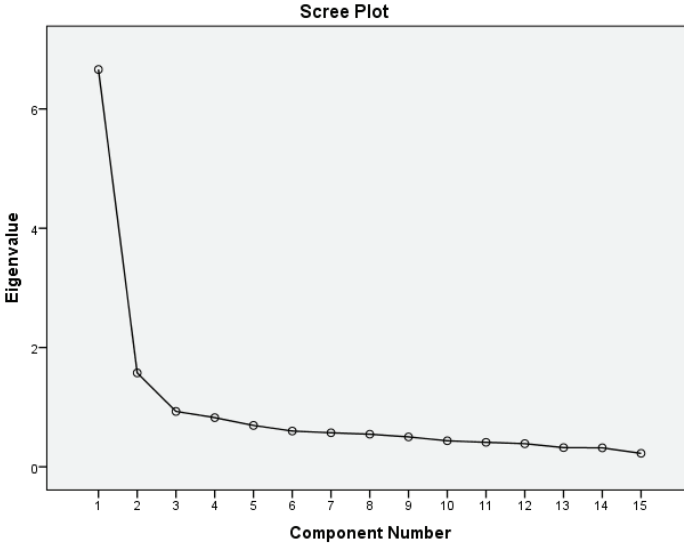
Geçerlik Analizi

Elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı, Bartlett Küresellik Testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlik testi ile hesaplanmıştır. 519 katılımcıdan elde edilen verilerle yapılan analizde KMO değeri .924, Bartlett testi sonucunda kay kare değeri anlamlı bulunmuştur [$X^2 = 2354.388$ $p = .000$]. Bu değerler, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli ve ölçeğin faktör çıkartmak için uygun olduğunu göstermektedir.⁹

Açıklanan Toplam Varyans (Total Variance Explained)							
Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı			Toplam
	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan varyans	Kümülatif %	
1	6.662	44.411	44.411	6.662	44.411	44.411	5.745
2	1.575	10.497	54.908	1.575	10.497	54.908	5.593
3	.929	6.191	61.099				
4	.825	5.497	66.596				
5	.694	4.626	71.223				
6	.600	3.999	75.221				
7	.571	3.805	79.026				
8	.546	3.641	82.667				
9	.501	3.338	86.005				
10	.436	2.908	88.913				
11	.411	2.738	91.651				
12	.387	2.583	94.234				
13	.321	2.141	96.375				
14	.318	2.119	98.494				
15	.226	1.506	100.000				

Yapılan faktör analizinde faktör yükleri düşük olan veya zayıf bir şekilde dağılan 33 madde analiz dışı bırakılmıştır. Toplam Varyans tablosunda görüldüğü üzere özdeğeri 1'in üzerinde olan iki faktörün bulunduğu ve bunlardan birincisinin toplam varyansın 44,41'ini ikincisinin 10.49'unu ve ikisinin birden toplam varyansın 54.90'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Bu değer İYAÖ'nün iki faktörlü ve geçerli bir ölçek olduğuna ilişkin ilk önemli bilgidir.

9 Çokluk ve ark., *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, Pegem Akademi Yay., Ankara 2012, s. 207.

Ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunun bir başka göstergesi, faktör yapısı dağılım çizelgesinde (ScreePlot) görüldüğü üzere, grafiğin ikinci yamacın ardından plato yapmasıdır.

Tablo 2: Bileşenler Matrisi (Component Matrix) Tablosu

Kişisel ve Sosyal Özellikler		
1	İlahiyatçıların kibar insanlar olduğuna düşünüyorum.	.845
2	İlahiyatçılar Türkçe'yi güzel kullanıyorlar.	.804
3	İlahiyatçı arkadaşım olmasını isterim.	.746
4	İlahiyatçılar ekonomi, eğitim, psikoloji vb. uzmanlarına fikir verebilir.	.730
5	İlahiyatçıların olgun insanlar olduğuna düşünüyorum.	.729
6	Ülkede ilahiyatçıların önemli mevkilere gelmesini isterim.	.643
7	İlahiyatçı dendiğinde zihnimde iyi bir insan profili oluşuyor.	.632
8	İlahiyatçılar son derece efendi ve düzgün davranışlı insanlardır.	.549
Dini Beklentiler		
9	İlahiyatçılar dine zarar veriyorlar. *	.836
10	İlahiyatçılar klasik dini ilimleri yeteri kadar bilmiyorlar.*	.820
11	Dinimi öğrenme noktasında ilahiyatçılara güveniyorum.	.785
12	Aklıma dini bir soru takıldığında ilahiyatçıların vereceğe cevaba güvenirim.	.720
13	İlahiyatçılar dinimizden hurafeleri temizliyorlar.	.679
14	İlahiyatçılar Kur'an'daki gerçek İslam'ı anlatıyorlar.	.659
15	İlahiyatçıların İslam'ı topluma anlatmak konusunda yeteri kadar gayretli olmadığını düşünüyorum. *	.640

Tabloda görüleceği üzere, “Kişisel ve Sosyal Özellikler” alt boyutunda maddelerin .549 - .845 ve “Dini Beklentiler” alt boyutunda .640 - .836 aralığında oldukça kabul edilebilir faktör yük değerleri elde edilmiştir.

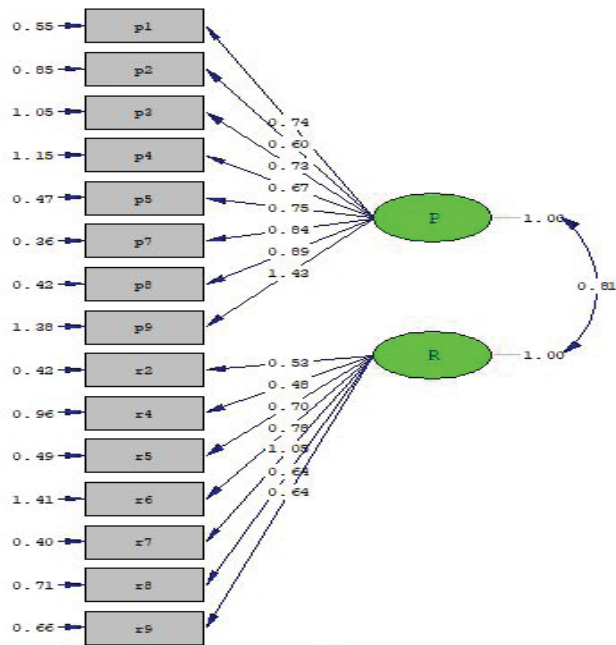
Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçlarını Gösteren Tablo

X ² /df	RMSEA	NFI	NNFI	CFI	RFI	RMR	SRMR	GFI	IFI
2.61	0.079	0.95	0.96	0.97	0.97	0.078	0.054	0.89	0.94

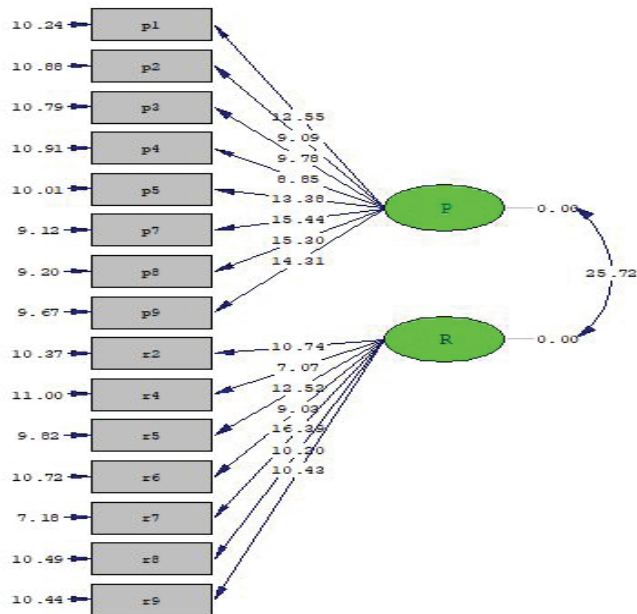
Çalışmanın ikinci ana uygulaması çerçevesinde 198 kişi üzerinde yapılan son araştırma bulguları kullanılarak 2 faktörlü 15 maddelik bu yapı, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Tabloda da görüleceği üzere, X² = 233, Serbestlik Derecesi (Df) = 89, anlamlılık değeri (P): 0.00, (X² /df = 2.61),¹⁰ Yaklaşık Hataların Ortalama Kare Kökü (Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA)= 0.079¹¹, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index - NFI) = 0.95¹², Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (Non-Normed Fit Index - NNFI) = 0.96¹³, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index -CFI) = 0.97,¹⁴ Kök Ortalama Karekökü (Root Mean Square Residual -RMR) = 0.078¹⁵, Standart Ortalama Kalanların Karekökü (Standardized Root Mean Residual-SRMR) = 0.054¹⁶, Uyum İyi-liği İndeksi (Goodness of Fit Index - GFI) = 0.89,¹⁷ Göreceli Uyum İndeksi (Relative Fit Index - RFI) = 0.94,¹⁸ Artan Uyum İndeksi (Incremental Fit Index (IFI) = 0.97¹⁹ olarak tespit edilmiştir. Bunlar, açımlayıcı faktör analizinde ortaya çıkan yapının uyumunun iyi düzeyde olduğunu gösteren değerlerdir.²⁰

Modelin uyumunu gösteren path diagramları (Estimates, T Values) aşağıdadır.

- 10 3'ün altında olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 11 .05'ten küçük olması mükemmel, 0.08'den küçük olması iyi uyum anlamına gelmektedir.
- 12 .95'in üzerinde olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 13 .95'in üzeri mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 14 .95'in üzeri mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 15 .05'in altı mükemmel uyum ifade eder. 1'e yaklaştıkça uyum düşer. Burada mükemmel yakın bir uyum görülmektedir.
- 16 .05'in altı mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 17 .95'dan büyük olması mükemmel, .90'dan büyük olması iyi uyum anlamına gelmektedir. Bu değer iyi uyuma yakın olmakla birlikte iyi uyum vermemektedir.
- 18 .95'dan büyük olması mükemmel, .90'dan büyük olması iyi uyum anlamına gelmektedir.
- 19 .95'dan büyük olması mükemmel uyum anlamına gelmektedir.
- 20 Büyüköztürk, 2002; Çokluk ve ark., 2012, s. 312; Erkorkmaz ve ark., “Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İndeksleri”, *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 2013, 33, 1, ss. 210-223.

Chi-Square=233.00, df=89, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Chi-Square=233.00, df=89, P-value=0.00000, RMSEA=0.079

Güvenirlik Analizi

	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Ölçek bütünü	15	.905
Kişisel ve Sosyal Özellikler	8	,865
Dini Beklentiler	7	,862

Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucunda iyi bir uyum sağladığı görülen 2 faktörlü 15 maddelik ölçek, son olarak güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeğin homojen bir yapıya sahip olup olmadığını, bir başka ifadeyle iç tutarlığını gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .90 bulunmuştur.

Alt Boyutlar Arası Korelasyon			
		Kişisel ve sosyal	Dinî
Kişisel ve sosyal	Pearson Correlation	1	.622**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	519	519
Dinî	Pearson Correlation	.622**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Sekiz maddelik “Kişisel ve Sosyal Özellikler” boyutu ile yedi maddelik “İlahiyat Nosyonu” alt boyutu arasındaki korelasyonu gösteren Pearson Korelasyon Katsayısı .62 (P = .000) olarak tespit edilmiştir. Bu değerler, ölçeğin kendisinden beklenen ölçümü yapabileceğinin bir göstergesidir.

SONUÇ

Din, insan hayatını birçok açıdan etkileyen bir olgudur. Dindarlık, bireysel ve sosyal açıdan birçok ideal kişilik özelliğine sahip olmayı ve ideal şekilde davranmayı gerektirmektedir. İlahiyat fakülteleri ise din eğitiminin çok boyutlu ve çok katmanlı olarak verildiği eğitim kurumlarıdır. İlahiyat fakültelerini yakından tanıyanlar, buradaki öğrenci ve hocaların büyük bir çoğunluğunun dindarlığı benimsemiş kimseler olduğunu bilmektedir. Dahası toplum, ilahiyatçılardan gerek kişisel ve sosyal özellikleri gerekse ilahiyatçılık mesleği açısından dinin ve dindarlığın gerekliliklerini yerine getirmesini beklemekte, toplumun ilahiyatçıların ilahiyatçılığın gereklerini yerine getirip getirmediği konusunda lehte ve aleyhte mülahazalarda buldukları görülmektedir. İlahiyatçılığın hakkını vermek kabilinden olarak tevazu, olgunluk, efendilik, dürüstlük gibi kişilik özelliklerinin, topluma dini öğretme ve örneklik teşkil etme gibi sosyal özel-

liklerinin dile getirildiğine şahit olunmaktadır. Öte yandan mesleki gereklilikler çerçevesinde samimi dindar olmanın yanı sıra klasik dini ilimlere vukufiyet, sahih dini hurafelerden, batıl inanç ve düşüncelerden ayırma gibi meziyetler sergileyip davranışlarda bulunmasından söz edilmektedir. Bu beklenti ve söylemler ilahiyatçıların göz ardı edemeyeceği gerçekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyle iken toplumun ilahiyatçıları bu yönleriyle nasıl algıladıklarını tespit etmeye yönelik bir ölçüm aracının varlığına ihtiyaç duyulduğu düşüncesiyle böylesi bir ölçek çalışmasına girilmiştir. Yaklaşık 2 ay süren yoğun çalışmanın arkasından 2 alt boyutu bulunan 15 maddeli ilahiyatçılara Yönelik Algı Ölçeği geliştirilmiştir.

Ölçeğin psikometrik özellikleri özetle ifade edilecek olursa, güvenilirliği gösteren Cronbach's Alpha katsayısı .905 olarak tespit edilen ölçeğin "Kişisel ve Sosyal Özellikler" olarak isimlendirilen birinci alt boyutu ile "Mesleki gereklilikler" alt boyutu arasındaki korelasyon .622'dir. Geçerlik analizi kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan iki faktörün toplam varyansın yüzde 54.90'ını açıkladığı tespit edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indeksleri ise $X^2 / df = 2.61$, RMSEA= 0.079, NFI = 0.95, NNFI = 0.96, CFI = 0.97, RMR = 0.079, SRMR = 0.054, IFI = 97, RFI = 94 ve GFI = 0.89 şeklindedir. Tatmin edici olduğunu söyleyebileceğimiz bu değerler, İYAÖ'nün toplumumuzdaki yetişkinlerin zihninde yer alan ilahiyatçı profilini sağlıklı bir şekilde ölçümlemeye yarayacak güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aşık, N.: “İlahiyat Fakültelerinin Pratik Din Hizmetlerine Katkısı”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, C.2., DİB Yayınları, Ankara, 2008, ss. 457-462.
- Aydar, H., “Darulfünun İlahiyat Fakültesinden İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Darulfunun İlahiyat]*, 1999, 1, ss. 297-311
- Ayhan, Halis: “İlahiyat Fakültesi”, *DİA*, C. 22, ss. 70-72.
- Büyüköztürk, Ş.: *Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2012.
- Büyüköztürk, Ş.: “Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2002, 32, 470-483.
- Çokluk, Ö. ve ark.: *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2012.
- Erkorkmaz, Ü. ve ark. “Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İndeksleri”, *Türkiye Klinikleri J Med Sci.*, 2013, 33, 1, ss. 210-223.
- Gashi, F.: “Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 25(2) ss. 1-29.
- Kaya, M.: “İlahiyat Fakültelerinin İstihdam Alanına Uygun Eleman Yetiştirme Sorunu”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu (16-17 Ekim 2003)*, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2004, ss. 211-241.
- Kaya M. ve Aydın C.: “Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç İle Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 30, ss. 15-42.
- Mehmedoğlu, A.U.: “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri ve Dindarlık-Değer İlişkisi (M.Ü. İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 30(1), ss. 133-167.
- Münir K.: “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tarihi (Dünü Bugünü)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, (özel sayı), ss. 141-184.
- Öcal M.: “25. Yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 9 (9), ss. 3-106.
- Turan, Y.: Orhan İyibilgin, “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Düzeyleri ve Kur’an’a Yönelik Tutumları Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Ordu Üniversitesi Örnekleme)”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2018, 8(2), ss. 409-420.
- Uzunpostalıcı, M.: “Din Öğretiminde İlahiyat Fakültelerinin Rolü”, *Din Öğretiminde Yüksek Öğretim Sempozyumu 21-23 Ekim 1987*, s. 12-17.
- Zümrüt, O.: “İlahiyat Fakültesi Mezunu (İlahiyatçı) Sorumluluğu”, *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, 23, ss. 9-22.